

УДК 930.253:738(477.53)(092)

Віктор Міщанин
(Опішне)**АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ОДНЕ З ГОЛОВНИХ ДЖЕРЕЛ
ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЇ ДИРЕКТОРА ГОНЧАРНОЇ ШКОЛИ
ДМИТРА БІЛИКА**

У статті на основі архівних матеріалів, спогадів доньки та родичів висвітлено окремі сторінки з біографії Дмитра Аврамовича Білика (1894 – друга половина 1940-х (?)) – директора гончарної школи в столиці українського гончарства Опішному.

Ключові слова: Дмитро Білик, директор гончарної школи, сторінки біографії.

Separate pages of the biography of Dmytro Avramovych Bilyk (1894 – the second half of the 1940s (?)) are ascertained in the article on the base of the archival materials, the memoirs of the daughter and relatives. He is known as a director of the potter's school in the capital of Ukrainian pottery Opishne in the middle of the 1920s.

Keywords: Dmytro Bilyk, director of the potter's school, pages of biography.

Ім'я Дмитра Аврамовича Білика впродовж тривалого часу, з огляду на різні обставини, зокрема й через його належність до боротьбистів, перебувало в забутті, звідки його вдалося повернути лише на початку 2010-х років, коли з'явилися перші мої публікації про нього.

У біографії колишнього директора гончарної школи в Опішному середини 1920-х років ще й досі залишається чимало білих плям, зменшити кількість яких мені допомогли, зокрема, і матеріали з різних архівних установ.

Д. Білик народився 1894 року в містечку Опішному Опішнянської волості Зінківського повіту Полтавської губернії в сім'ї незаможного теслі.

У роки Першої світової війни він був на фронті [6]. Повернувшись із війни до рідного Опішного, Д. Білик опинився у вирі тогочасних буремних подій. Він, як і чимало інших лівих есерів, допомагав більшовикам окупувати Україну та встановлювати тут радянську владу, воюючи в партизанському загоні під командуванням свого однопартійця і земляка Тимофія Кочерги.

Підтвердженням його партизанства є матеріали за 1928 рік з Державного архіву Полтавської області. Саме тоді проводилася перевірка справ колишніх червоних партизан. Частина отримувала підтвердження, інших виключали зі списків партизан.

Ім'я Д. Білика наявне у списку «червоних партизан та червоногвардійців Опішнянського району Полтавської округи: “Партійність – п/п”, “В яким отряді чи частині перебував та приймав участь в горожанській війні – В 2-ому Окремому Кін. дивізіоні партизан”, “Скільки часу був партизаном чи червоногвардійцем – 1919 р.”, “Чи був ранений та контужений – не був”, “Місце постійного мешкання – м. Опішня”, “Примітка – визнать червоним партизаном”» [10, арк. 8].

Про участь Д. Білика в партизанському загоні свідчив його колишній командир – Тимофій Кочерга:

«Свідчення

Я Кочерга Тимофій Данилович як бувшій командир 2-го Особого Кав. дивізіону цим свідчу, що т. Білик Дмитро Аврамович дійсно перебував в 2-му Особому Кав. дивізіоні ад'ютантом, а також займав цю посаду коли дивізіон був призначений в партизанство на Україну і вийшов виконуючи призначення. Свідчу на підставі видання мені документів І-ю бригадою 5-ї стрілкової дивізії 5/VIII 1919 року.

30/ VIII 28 року. /підпис/» [10, арк. 20].

У 1925–1926 роках Д. Білик працював директором гончарної школи в Опішному. У Державному архіві Полтавської області зберігається протокол засідання президії Опішнянського райвиконкому від 11.09.1926 року. У ньому, зокрема, міститься таке: «Слухали: <...> 3. Біжучі справи: <...> е) Акт, складений членом РВК т. Ярьсько та зав. керамічною школою т. Біликом, про прийняття т. Ярьськом від т. Білика майна керамічної школи, згідно матеріальної та інвентарної книжки, та акту про підрахування виробів школи.

Вирішили: Акти про прийняття майна керамічної школи та про підрахунки виробів останньої затвердити. Зав. школою т. Білика рахувати звільненим з сьомого цього вересня» [9, арк. 3].

У 1930-х роках Д. Білик працював в Опішному математиком у школі [6]. У 1937 році він, як і багато інших колишніх опішнянських лівих есерів, був репресований.

Архівно-кримінальної справи Д. Білика віднайти не вдалося. Однак згадки про нього як есера-боротьбиста чи про його арешт знаходимо в архівно-кримінальних справах інших його однопартійців з Опішного: Антона Білика, Сергія Димнича, Петра Ширая, Сергія Реви, Кузьми Черненка, Павла Левіна.

Микита Шатько, бухгалтер Опішнянської райлікарні, під час допиту 09.11.1937 року зазначив: «Я знаю Дымнича как человека, ненавидящего советский строй. Он до последнего времени был в тесных связях с эсером Билыком Дмитрием Аврамовичем и Левиным, ныне арестованные органами НКВД» [1, арк. 6].

Федір Дяченко, мисочник артілі «Червоний гончар», під час допиту 11.09.1939 року зауважив: «Левин с начала революции и до конца гражданской войны являлся одним из организаторов и руководителей эсэровской организации м-ка Опшны. Неоднократно выступал на митингах и призывал население бороться против большевиков. <...> Вместе с Левиным были эсеры: Билык Антон, Билык Дмитрий, Рева Сергей и другие, фамилии которых не помню. Все эти лица в настоящее время арестованы органами НКВД» [2, арк. 39].

Події 1937 року в пам'яті доньки Д. Білика закарбувалися так: «Якось приходимо з братом з уроків і бачимо перед вікнами нашої квартири <...> купа наших речей. <...> Ми в розгубленості, нічого не розуміємо, двері в квартиру заперті, батьків немає.

Просиділи з братом біля речей до вечора, поки з роботи не повернулася мама. Переночували в маминої знайомої портніхи, що жила недалеко від школи. А ранком прийшов папа, обличчя опухле, синє, очі червоні. Що він мамі розповідав не знаю.

Просипаюсь вночі наступного дня і бачу посеред кімнати на табуретці сидить папа в нижній білизні. В кімнаті двоє чоловіків в чорних блискучих куртках, на кашкетах виблискують зірочки, перебирають папери, рвуть книжки. Вся підлога всіяна листками. <...> Багато чого не пам'ятаю, а ця картина так і стоїть перед очима. Потім чоловіки пішли разом з папою і більше ми його не бачили» [6].

У селище Д. Білик повернувся, коли Опішне перебувало під німецькою окупацією.

Його донька Олена пригадувала: «1942 року несподівано прийшов папа. Вигляд в нього був як у каторжника, яких колись гнали в Сибір. Розповів, що він увесь час був в тюрмі в Харкові, звідки вийшов з приходом німців» [6].

У 1942 році, під час німецької окупації, Д. Білик упродовж нетривалого часу працював завідувачем відділу освіти Опішнянського району. В Державному архіві Полтавської області зберігається український часопис «Голос Полтавщини», у якому повідомляється: «Внаслідок наполегливої роботи Опішнянського районного відділу освіти (керуючий т. Білик) та активної допомоги старост громадських дворів, в районі закінчено ремонт всіх народніх шкіл. До 20 липня проведено облік дітей шкільного віку» [11].

Підтвердження про роботу Д. Білика на посаді заввідділу освіти можна знайти і в архівно-кримінальній справі колишньої учительки Опішнянської початкової школи періоду німецької окупації Параски Петрівни Ширай. На допиті 17.07.1946 року, відповідаючи на запитання слідчого, вона повідомила: «С началом учебного года,

в сентябре 1942 года, я явилась к заведующему отделом обучения Бильку Дмитрию Абрамовичу, сменившего Косоногову, и спросила, какой мне дадут класс для обучения. Бильк мне предложил вести преподавание немецкого языка в 3-х – 4-х классах» [3, арк. 17].

З 1943 року Д. Білик перебував на фронті в лавах Червоної армії. У «Книзі Пам'яті України» (Полтавська обл.) ім'я Д. Білика зазначене серед загиблих мешканців Опішного в роки Другої світової війни: «Білик Дмитро Аврамович, 1899 р. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 01.05.1944 р.» [5, с. 316]. Однак це не відповідає дійсності.

Збереглося посвідчення від 29.09.1944 року, видане Д. Білику за підписами командира в/ч п. п. 92663 гвардії майора Затонського і гвардії старшого лейтенанта Малявкіна, яке заперечує відомості щодо його загибелі на фронті.

«Удостоверение

Выдано ряд. Белику Димитр. Абр. в том, что он состоит с 23 сентября 1943 г. на военной службе в Красной Армии.

Удостоверение выдано на получение установленных законодательством Союза ССР для военнослужащих и их семей льгот по налогам и госпоставкам и других, если семья т. Белика Д. А. отвечает условиям, которые по действующему законодательству даёт право на получение этих льгот.

Удостоверение действительно по 1-е августа 1945 г.» [8].

Свідченням того, що Д. Білик повернувся з фронту в Опішне, є два накази по Опішнянському райвідділу народної освіти про прийом його на роботу бухгалтером і про звільнення з роботи. Вони зберігаються в Архіві відділу освіти Зінківської районної державної адміністрації:

«Наказ № 26 від 21.08.1945 року:

“Опішнянський РВНО призначає тов. Білик Д. А. на посаду бухгалтера з 21/VIII-45”» [7];

«Наказ № 4 від 05.02.1946 року:

“За розпорядженням РВК бухгалтера РВНО Білика Д. А. з посади звільнити з 5/II-46 р. На посаду бухгалтера призначити Клименко Ліду Олекс. з 5/II-46 р. Передачу справ закін. до 5/II-46 р.”» [7].

З наказу зрозуміло, що Д. Білика було звільнено з роботи не з ініціативи завідувача районним відділом народної освіти, а за розпорядженням Опішнянського райвиконкому. Причин для цього могло бути кілька: його робота під час німецької окупації, колишня належність до партії лівих есерів, а також те, що він був репресований як колишній лівий есер у другій половині 1930-х років.

Про те, що в перші повоєнні роки влада продовжувала переслідувати колишніх лівих есерів, свідчать, зокрема, матеріали з архівно-кримінальної справи однопартійця Д. Білика – Петра Ширая. У 1937 році він, як колишній лівий есер, був заарештований і засуджений на 10 років позбавлення волі. Після звільнення в 1945 році проживав в Опішному. Наприкінці 1948 року П. Ширая заарештували повторно, як зазначено в обвинувальному висновку, «за антисоветскую эсеровскую деятельность» і засуджено за «принадлежность к эсеровской организации» до «ссылки на поселение» в Красноярський край [4, арк. 49, 53].

Матеріали зі справи П. Ширая також підтверджують те, що в перші повоєнні роки Д. Білик мешкав в Опішному, а потім виїхав у Західну Україну. Так, на допиті 24.02.1949 року П. Ширай говорив, що «в 1947 году Бильк выехал в Западную Украину, семья его проживает в м. Опшине» [4, арк. 28].

Про проживання Д. Білика в Опішному в перші повоєнні роки розповідав мені його рідний племінник – Володимир Білик. «А тоді він десь виїхав, я не знаю куди він виїхав, і чого він виїхав» [12].

Про від'їзд Д. Білика на Західну Україну говорила мені також і його рідна племінниця – Ліна Лебедіна. Там життя Дмитра Аврамовича нібито трагічно обірвалося [13].

Дослідження життєвого шляху Д. Білика я продовжую, зокрема і в архівах. А тому не виключено, що ще знайдуться архівні документи, які відкриють нові, невідомі, сторінки його біографії.

Джерела та література

1. Архівно-кримінальна справа Димнича Сергія Сергійовича № 13642-с. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
2. Архівно-кримінальна справа Левіна Павла Григоровича № 12624-с. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
3. Архівно-кримінальна справа Ширай Парасковії Петрівни № 18376-с. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
4. Архівно-кримінальна справа Ширая Петра Петровича № 13416-с. Т. 1. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
5. Книга Пам'яті України. Полтавська область: Диканський район, Зіньківський район, Карлівський район / головна ред. кол. : І. О. Герасимов (керівник) та ін. Полтава : Полтавський літератор, 1996. 968 с.
6. Лист доньки Дмитра Білика Олени Черетянко до Віктора Міщанина. 14.10.2013. Приватний архів Віктора Міщанина.
7. Накази по Опішнянському районному відділу народної освіти за 1945 і 1946 роки. Архів відділу освіти Зіньківської районної державної адміністрації.
8. Посвідчення, видане Дмитру Білику командуванням в/ч п. п. 92663. (Копія). Приватний архів Віктора Міщанина.
9. Протоколи, відчити і план роботи та різне листування Опішнянського райвиконкому. 1926. Державний архів Полтавської області. Ф. р. 396. Оп. 1. Спр. 8. 103 арк.
10. Протоколи засідань окружної та районної партизанських комісій по визнанню колишніх червоних партизан; списки та посвідки колишніх партизан по Опішнянському району. Державний архів Полтавської області. Ф. р. 4038. Оп. 1. Спр. 3. 156 арк.
11. Рокитянський. Школи готові. *Голос Полтавщини*. 1942. Чис. 103. С. 3.
12. Спогади Білика Володимира Яковича, 1929 р. н. Опішне, 2005. Приватний архів Віктора Міщанина.
13. Спогади Лебедіної Ліни Іванівни, 1936 р. н. Дніпро, 2017. Приватний архів Віктора Міщанина.

References

1. ANON. Archival-Criminal Case of Dymnych Serhiy Serhiyovych no. 13642-s. – *Archives of the Security Service of Ukraine Administration in Poltava Region* [in Ukrainian].
2. ANON. Archival-Criminal Case of Levin Pavlo Hryhorovych no. 12624-s. – *Archives of the Security Service of Ukraine Administration in Poltava Region* [in Ukrainian].
3. ANON. Archival-Criminal Case of Shyrai Paraskoviya Petrivna no. 18376-s. – *Archives of the Security Service of Ukraine Administration in Poltava Region* [in Ukrainian].
4. ANON. Archival-Criminal Case of Shyrai Petro Petrovych no. 13416-s. – *Archives of the Security Service of Ukraine Administration in Poltava Region* [in Ukrainian].
5. HERASYMOV, Ivan, editorial board chairperson. *The Book of Memory of Ukraine. Poltava Region: Dykanka District, Zinkiv District, Karlivka District*. Poltava: Poltavskiyi literator, 1996, 968 pp. [in Ukrainian].
6. The Letter of Dmytro Bilyk Daughter Olena Cheretianko to Viktor Mishchanyn. October 14, 2013. – *Viktor Mishchanyn Private Archives* [in Ukrainian].

7. ANON. Orders Over Opishne District Department of Folk Education for 1945 and 1946. – *Archives of the Education Department of Zinkiv District State Administration* [in Ukrainian].
8. Certificate, Issued to Dmytro Bilyk by the Command of the Military Unit f. p. 92663. (Copy). – *Viktor Mishchanyn Private Archives* [in Ukrainian].
9. ANON. Proceedings, Returns and Plan of Work and Various Correspondence of Opishne District Executive Committee. 1926. – *State Archives of Poltava Region*, fund 396, inventory 1, dossier 8, sheets 103 [in Ukrainian].
10. ANON. Proceedings of the Conference of District and Regional Partisan Commissions on the Recognition of Former Red Partisans; Lists and Cards of the Former Partisans of Opishne District. – *State Archives of Poltava Region*, fund 4038, inventory 1, dossier 3, sheets 156 [in Ukrainian].
11. ROKYTIANSKYI. Schools are Ready. *The Voice of Poltava Region*, 1942, 103, 3 [in Ukrainian].
12. Reminiscences of Bilyk Volodymyr Yakovych, born in 1929. Opishne, 2005. – *Viktor Mishchanyn Private Archives* [in Ukrainian].
13. Reminiscences of Lebedina Lina Ivanivna, born in 1936. Dnipro, 2017. – *Viktor Mishchanyn Private Archives* [in Ukrainian].

SUMMARY

Separate pages of the biography of Dmytro Avramovych Bilyk (1894 – the second half of the 1940s (?)) are ascertained in the article on the base of the archival materials, the memoirs of the daughter and relatives. He is known as a director of the potter's school in the capital of Ukrainian pottery Opishne in the middle of the 1920s.

His name, as well as the names of the other repressed workers of the potter's educational institutions of Opishne in the 1920s and 1930s has been struck out the history of Opishne pottery for more than half a century.

Dmytro Bilyk is a native of Opishne, the son of a local carpenter. He has fought on the fronts of the World War I. After the returning home in 1919 he has fought for the Soviet power in a partisan detachment under the command of his one party member left socialist revolutionary Tymofiy Kocherha.

He has worked as the Mathematics teacher at a local school in the 1930s. He has been arrested and sentenced as a former left socialist revolutionary in 1937. He has served punishment in Kharkiv. He has returned to the town in 1942 in the times of German occupation of Opishne. He has worked as the head of the Education Department of Opishne district for a short time.

He has been in the ranks of the Red Army in the fall of 1943. There are the data that he has been in German captivity, and that he has perished at the front. However, the fact, that he has lived in Opishne after the War, is indisputable. He has worked as an accountant at the Zinkiv District Education Department during the period from August, 1945 to February, 1946. The fact that he has been dismissed according to the order of the Opishne District Executive Committee is worthy of attention. This gives grounds to say that the dismissal is connected with his former left socialist revolutionary activities. The next wave of repressions, in Opishne in particular, against the former left socialist revolutionaries has been held during the postwar period.

Obviously Dmytro Bilyk has saved himself from the arrest in 1947 and left to the Western Ukraine, where his life finishes tragically.

However still there are many unknown and complicated pages in the biography of Dmytro Bilyk.

Keywords: Dmytro Bilyk, director of the potter's school, pages of biography.